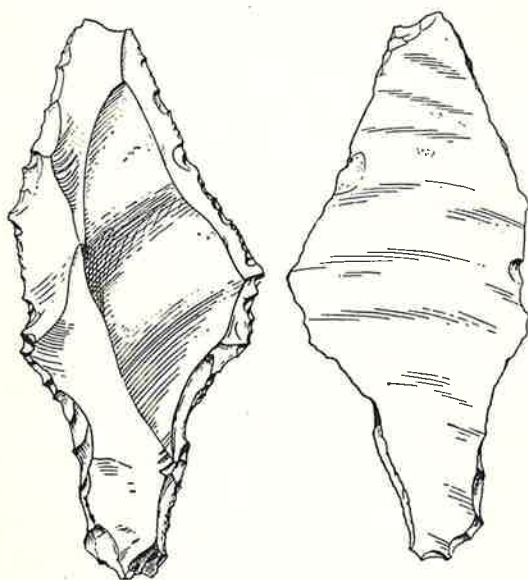

Boplatsområdet vid Tosskärr på Tjörn

»Gick åter på hemväg öfver Torskel(?) — ofvanför Johannes i Torskel gård fann jag i de närmast liggande ljungbackarne åtskilliga boplatsflintor samt *en större pilspets med tånge e. d.*», så skrev fil. kand. G. Wilhelm Ekman den 15 augusti 1912 i sin fältdagbok över stenåldersundersökningarna på Tjörn efter att ha gjort Västsveriges första fynd av en pilspets av den typ som senare ofta benämnts Lyngbytyp (fig. 4).

Fyndplatsen (E. XIV) tubavvägdes den 27 september samma år av Ekman: 46—47 m ö. h.

Efter Ekmans bråddöd 1915 slutfördes och publicerades under-

Tornatyp?

Fig. 4. Pilspets av lyngbytyp, funnen 1912 av Willh. Ekman på en boplats vid Tosskärr, sannolikt A. Naturlig storlek. (Efter S. Janson 1940.)

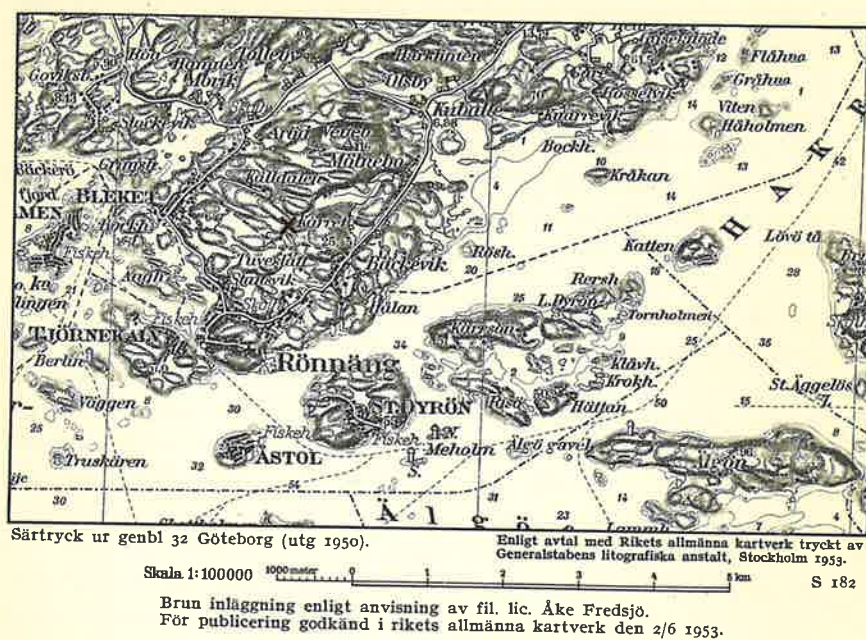

Fig. 5. Karta över sydligaste Tjörn. Boplatsen Tosskärr A angiven med kryss.

sökningarna på Orust och Tjörn av Arvid Enqvist 1922. Fyndplatsen är i Enqvists avhandling upptagen såsom Tjörn nr 15 men pilspetsen kallas »flintredskap (spetsredskap?)» och avbildas icke.

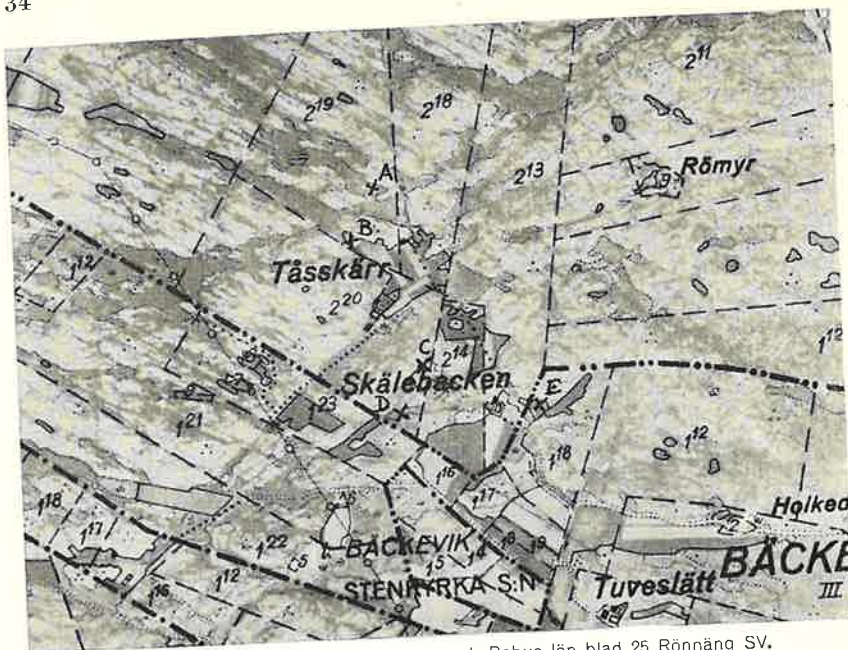
Först en genomgång i slutet av 1930-talet av det Ekman-Enqvistska materialet från Orust och Tjörn i Statens historiska museum i Stockholm skulle leda till pilspetsens återupptäckt. Den identifierades av Sverker Janson och publicerades 1940 i Fornvännen (s. 68). Janson jämför den med de danska lyngbyspetsarna, som »grovt kan dateras till 10 000—8 000 f. Kr.», och finner (efter hänvisning till Thomasson 1936) fyndplatsens höga höjd över havet stödja en sådan datering. Henr. Munthe uttalade samma år (1940, s. 220) sin uppfattning om pilspetsens ålder. Under förutsättning att den var funnen på en till havsstranden bunden boplatz daterar Munthe den till c:a 8750 f. Kr. eller några hundra år tidigare.

Studiet av norra Bohusläns boplatzfynd från den äldre stenåldern förde mig våren 1950 till uppfattningen att en undersökning av en på pilspetsar med tånge rik boplatz från den äldre stenåldern var absolut nödvändig bl. a. för att erhålla en kontroll av riktigheten av de slutsatser som det lilla västsvenska pilspetsmaterialet från tidig stenålder syntes berättiga till. Flera för en sådan undersökning tänkbara lokaler funnos. Att det blev fyndplatsen för lyngbyspetsen från Tjörn som valdes hade sin speciella orsak. Genom en undersökning här på sydspetsen av Tjörn, på en lokal belägen mellan de två områden i Västsverige, Göteborgstrakten och mellersta Bohuslän, som voro arkeologiskt bäst kända, skulle nämligen det påträffade fornsaksmaterialets karaktär även komma att ge ett viktigt bidrag i frågan om nivåförändringarnas förlopp i Bohuslän och norra Halland. De kända fynden läto förmoda att Tjörnboplatzen skulle representera en tidig fas av den s. k. hensbackakulturen.

Men var fyndplatsen för Tjörnspetsen en boplatz och en strandbunden boplatz? Att den var bådadera, blev jag vid en rekognoscering söndagen den 11 juni 1950 genast övertygad om.

Läge och undersökning

Centralt på den halvö som sydligaste delen av Tjörn utgör genom de små vikarna Morike kile i väster och Olsby kile i öster ligger en liten, huvudsakligen i NV—SO löpande dalgång (fig. 5—6). Mot

Särtryck ur Ekonomiska kartan över Göteborgs och Bohus län blad 25 Rönäng SV.
För publicering godkänd i rikets allmänna kartverk 2/6 1953.
Av kartverkskommissionen godkänd för spridning 5/6 1953.
Generalstabens litografiska anstalt, Stockholm 1953.

Fig. 6. Boplatserna vid Tåsskärr (A--D) och Skälebacken (E). Skala 1:10.000.

söder, vid det nu rivna torpet Skälebacken, avstänges dalgången nästan fullständigt från den öppna bygden, Tuveslätt, genom sammanlöpande berg. Blott via helt smala och branta passager kommer man från Skälebacken, som fått sitt namn av två här liggande skalbankar, upp till den nämnda dalgången. Denna är helt flack. Vid mynningen i söder är dess höjd ö. h. 42 m och ännu 200 m norrut, där dalgången har sin största bredd, blott 2 m högre. Att den här liggande bebyggelsen har ett namn på »kärr», Tåsskärr, är därför naturligt. Först efter utdikning har marken kunnat odlas. Sedan stiger emellertid dalgången något och efter ytterligare 200 m åt NV påträffas en liten, 1 m hög pasströskel, med krön c:a 51 m ö. h., varifrån marklutningen i dalen blir den motsatta, eller nordvästlig. Sprickdalen mynnar i NV vid Bleket och under förhållanden som likna dem vid Skälebacken.

Fig. 7. Boplatserna Tosskärr A (t. h.) och B. Den lilla dalen invid A står via trädgården kring huset i bildens mitt i förbindelse med den odlade dalsänkan t. v. Ovanför A ses den utdikade myren, i bakgrunden havet. Från SO.

Bebyggelsen vid Tosskärr¹ består av två torplägenheter, på senare år friköpta från Mölnebo. Traditionen visste berätta att torpen upptagits omkring 1850 och husförslängderna för Stenkyrka sn ha bekräftat denna. Äldsta lägenheten av de två är den sydvästra, Mölnebo 2²⁰, den som Ekman 1912 kallade Johannes'. Den nämnes första gången i husförslängderna för 1851–55. Den andra lägenheten, den nordöstra, Mölnebo 2¹⁸–2¹⁹, är upptagen först i den närmast följande längden, 1856–62 års. Den förstnämnda, äldsta lägenheten är numera endast sommartid bebodd. Ägare av den andra är herr Harald Jonasson.

Ekman's ovannämnda dagboksanteckning om pilspetsfyndet preciserade icke fyndplatsens läge. Enqvists beskrivning, »ljungmark ovanför och n. v. om det nordöstligaste torpet», medgav emellertid redan vid rekognosceringen en ganska säker lägesbestämning.

¹ Ekman skrev 1912 Torskäl, Enqvist har Torskär, själv har jag tidigare använt formen Torrkärr (p. g. a. den plausibla förklaring som på platsen gavs mig för namnets uppkomst, »det torrlagda kärret»), men de tidiga skrivsätten visa att Tosskärr, »kärret med tossorna, grodorna» är den riktiga formen. Stavningen »Tässkärr», använd på Ekonomiska kartan över Bohuslän, har jag ej funnit anledning upptaga.

Den närmaste omgivningen kring husen i Tosskärr framgår av kartorna i fig. 6 och 10. För att erhålla bättre mulbete och grästäkt lät Jonasson under 1940-talet dika ut den närmast NV om huset liggande biten av dalen samt spadvända jorden. I dikeskanten påträffades 1950 vid A slagen flinta och vid u (Au) en av diket skadad härd. Här låg tydligen den Ekmanska boplatsen. Även V om huset kunde emellertid en boplats bestämt utpekas. I åkerns övre del fanns, ehuru sparsamt, slagen flinta, däribland en lätt svallad kärnhyvel, som otvivelaktigt härrörde från en boplats belägen i sluttningen ovanför, B på kartan. — Senare rekognosceringar ha lett till fastställandet av ytterligare två boplatser vid Tosskärr, C och D. På en möjligen tidigare känd boplats vid Skälebacken, Enqvist Tjörn nr 19(?), har i samband med utgrävningen i Tosskärr en mängd flinta, däribland några redskap, kunnat insamlas, E på kartan i fig. 6 (se nedan sid. 69).

Eftersom boplatsen B låg i odlad mark, som ägaren icke gärna såg bli föremål för utgrävning, och boplatsen A låg i orörd terräng, sammanföll markägarens och arkeologens önskemål. A blev platsen för den stora utgrävningen. På B företogs blott stickprovsgrävning och vid den nedom A belägna härden undersöktes blott så mycket som behövdes för storleks- och tidsbestämning.

Undersökningen vid Tosskärr påbörjades omedelbart efter återupptäckten och har bedrivits under tiden 19/6—22/6 och 11/9—23/9 1950, 27/8—12/10 1951 samt 1/7—17/7 1952. Då och då nödvändig assistans erhöles av Harald Jonasson eller hans son Bengt.

Undersökningen kom icke att sakna dramatiskt förlopp. Det var min tanke att kunna slutföra undersökningen redan första året men alltför regnig väderlek tvang mig, sedan närmare 50 m² utgrävts, att rymma fältet. De gjorda fynden föreföllo högst märkliga: ett 30-tal pilspetsar men ingen enda yxa! Skulle boplatsen verkligen tillhöra en tid som låg före flintyxans första uppträdande i Norden? Med den datering som Munthe givit den 1912 funna lyngbyspetsen var möjligheten härför given, men huvudmassan av de nu vid undersökningen framkomna pilspetsarna tillhörde en välkänd typ som ingick i flera bohuslänska och västnorska skivyxförande boplatssfynd. Eftersom en pilspetstyp från Bohuslän (fig. 2: 14), även den påträffad samman med skivyxor, och av mig bedömd såsom sannolikt mycket tidig, saknades i Tosskärr, kunde emellertid flintyxans frånvaro misstänkas vara

skenbar. Bebyggarna i Tosskärr hade, tänkte jag, visserligen känt och använt skivyxan, men de hade icke haft behov av att föra den med till boplatsen utan kvarlämnat den på fångstplatsen, som förmodades vara den något lägre liggande B.

1951 års grävning var emellertid endast två dagar gammal, då yxorna visade sig — och de uppträdde i den form som synt mig vara enda tänkbara, såsom primitiva skivyxor. Såsom en synnerlig vinst hade framstått att boplatssfyndet bar alla tecken till att vara rent, d. v. s. någon senare bebyggelse än den strandbundna skulle icke ha förekommit på platsen. Efter halvannan månads grävning påträffades emellertid en skärva av en slipad, tunnackig flintyxa. Samtidigt påträffades ett tjockt sandlager som var artefaktförande både i ytan och bottnen, medan sanden själv nästan helt saknade flinta. En omsorgsfull skiktgrävning kunde ge viktiga resultat. Härför fordrades emellertid friska krafter. Eftersom dessa tagit slut, avbröts grävningen för året.

1952 års undersökning behövde icke bli lång. Viktigaste resultat detta år blev påträffandet av en halvcirkelformig stenläggning, vilken otvivelaktigt tillhör strandbebyggelsens tid och skall förstås som resterna efter en hydda eller stödmuren för ett tält.

Avvägning på boplatssområdet. 1950 företogs en tubavvägning till en fix 1 på bopl. A (i ruta f: —6) från den omedelbart NV om boplatsen liggande myren, vilken enligt gen.-stabskartan är barometeravvägd till 51 m. För fix. 1 erhöles värdet 50,76 m ö. h.

1951 tubavvägdes fix 1 ånyo, nu från gen.-stabskartans fix 25,45 vid Bäcke Vik, varvid siffran blev 49,19 m. Då det använda instrumentet emellertid inte kunde anses fullgott har 1953 en ny avvägning från fix 25,45 utförts. Det för fix 1 erhållna värdet, 49,57 m ö. h., ligger till grund för uppgjorda kartor och profiler.¹

Det synes vara lämpligast att först redogöra för smågrävningarna på B och Au.

Boplatsen B

Boplats B, belägen på Mölnebo 219, 75 m V om Jonassons manhus och i slutningen ovanför åkern, har ett synnerligen fint läge. Den vetter åt SO, skyddas åt sidorna av berg, till en del branta,

¹ På kartan i fig. 10 äro dock nivåkurvorna dragna + 18 cm över avvägd höjd, för att markförhållandena på boplatsen bättre skola framträda.

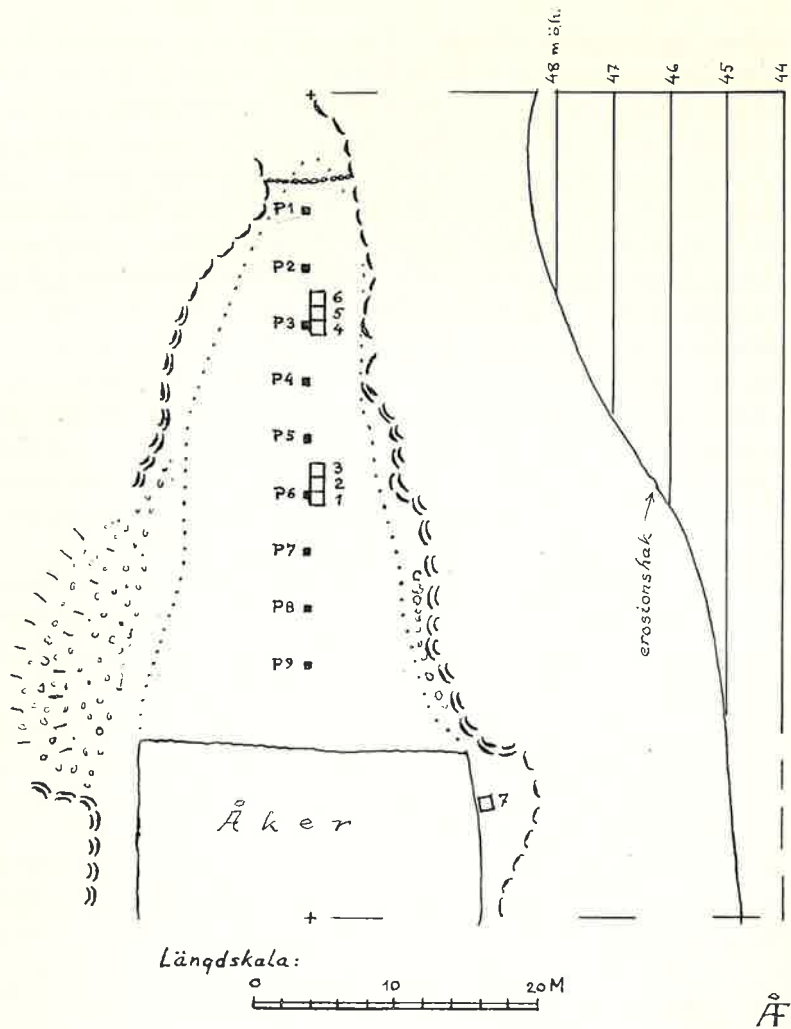

Fig. 8. Boplatsen Tosskärr B.

och stänges åt NV av en pasströskel med krön på 48,56 m ö. h. (fig. 8). Boplatsen har formen av en likbent triangel, med 25 m bas och 40 m höjd, men nedersta tredjedelen av sluttningen, stycket närmast åkern — på denna fanns vid besiktningen såsom nämnt en lätt svallad kärnhysel — har mycket flack lutning och torde icke tillhöra boplatsen i egentlig mening. Provgrävningen gav gott stöd för denna uppfattning.

Första året (1950) upptogs i boplatsens längdaxel, utmed sluttningen, 9 provgropar om $0,5 \times 0,5$ m med 4 m lucka (P 1 överst, P 9 nederst).

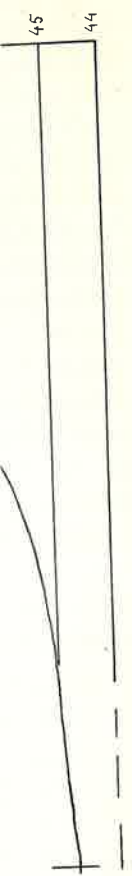
I P 1 var matjorden 41 cm tjock, varefter uppträdde rödbrun sand. Annan lagerföljd förekom icke, dock var sanden i de nedersta P 8—9 ej rödbrun utan gulgrå och något lerig. I P 2 var matjorden än tjockare, 47 cm, för att sedan nedefter sluttningen någorlunda jämnt avtaga, så att den i P 9 höll 27 cm tjocklek. Det upptill mäktiga humuslagret berodde enligt Jonasson på att matjord här tidigare påförts.

I två av groparna, P 5 och P 7, konstaterades i matjorden fåtaliga skal av senglaciala mollusker. Slagen flinta påträffades, huvudsakligen i kontakten mellan matjord och sand, i samtliga gropar, mest i P 3 (24 skärvor, 1 snedeggad pilspets och 1 spånskrapa), därefter i P 1 (16 skärvor och 1 mikrostickel). I övriga gropar, som endast gävo skärvor, varierade antalet mellan 8 (P 7) och 16 (P 2). Trots groparnas ringa antal och litenhet gav grävningen därför ett tämligen säkert utslag för att bebyggelsen huvudsakligen varit knuten till sluttningsens övre del, till området med groparna P 1—6.

Skalförekomsten i ett par av groparna gav anledning till att några kvadratmeter (rutorna 1—6, se plan) 1951 undersöktes. Skal visade sig förekomma i samtliga undersökta 6 m^2 , men helt obetydligt och såsom regel i matjordens undre del. Ben eller saker av ben påträffades icke. Djupgrävning i ruta 2 visade att sandlagret här var helt tunt och underlagrades av en skalbank. Säkerhet för att den tidigare iakttagna skalförekomsten hörde samman med bebyggelsen ansågs därför ej föreligga.

Flintförekomsten i rutorna visade ökning uppåt, mot sluttningsens krön, vilket framgår av följande: ruta 1 44, r. 2 35, r. 3 63, r. 4 71, r. 5 92, och r. 6 93 slagna flintor. Bland dessa föreligga 3 snedeggade pilspetsar (en fr. r. 4, två fr. r. 6), 1 dubbelskrapa (fr. 5), 1 skivskrapa (fr. 5) samt 3 mikrosticklar (en fr. 4, två fr. 5), samtliga av patinerad, oftast helvit flinta. Såsom framgår härav, påträffades inga redskap i de nedersta rutorna 1—3. Dessutom fanns (i r. 2) en liten oornerad krukskärva av grovt, gråbrunt gods och icke daterbar.

En liten i åkerns nordöstra hörn iakttagen senglacial skalbank föranledde att 1 m^2 , ruta 7, här utgrävdes. Lagerföljden var: 1. matjord 22 cm, 2. skal 10 cm, 3. grus. Av funna 10 flintor äro 9

Å

8,56 m ö. h.
t, med 25 m
sluttningen,
ingen såsom
lutning och
ovgrävningen

av vit, patinerad flinta, 1 av svart, ej patinerad flinta. Av de förstnämnda äro fyra ej säkra artefakter. Skäl av följande arter insamlades (enl. bestämning av amanuensen Viking Fontaine vid Naturhistoriska museet, Göteborg): *Saxicava arctica* L., *Pecten islandicus* MÜLLER, *Astarte borealis* CHEMNITZ, *Mya truncata* L., *Litorina litorea* L. och *Balanus balanus* (porcatus).

Flintfynden från boplats B avvika icke från de på A gjorda, varför anledning att närmare än såsom skett redogöra för dem saknas. Boplatsen B kan mycket väl vara lika rikt givande som A. Den iakttagna skalförekomsten ger den ett större intresse än denna, eftersom möjligheten, trots allt, måste sägas finnas för att ben och benföremål, det ivrigt eftertraktade, här kunna påträffas.

Härden(?) nedanför boplatsen A

Av den nedanför boplatsen A, i kanten av det stora diket lig-gande härden undersöktes inalles 10 m², rutorna 1—10 (se plan och profil i fig. 9). Lagerföljden var följande: a: matjord, b—c: härd eller från densamma utsvämmat stenmjöl och sot, d: fin grå-svart sand, e: stenigt grus.

Härden har haft närmast cirkelrund form och en diam. av 3,5 à 4 m. Stenarna, som lågo i 1—2 lager, voro helt sönderbrända, så starkt brända att grävkniiven utan vidare gick rätt genom dem. Sot fanns rikligt mellan stenarna men rent träkol blott sparsamt och i små stycken. Härden har varit plan; den förhöjning i mit-ten som profilen visar är tvivelsutan en följd av upprivning vid det tillfälle på 1940-talet då matjorden spadvändes.

Flinta förekom sparsamt, nästan icke alls ovanför eller i härden, rikligast i sandens övre del, medan undre delen av sanden och ytan av det småsteniga gruset blott gävo enstaka flintor. Flint-fördelningen framgår av nedanstående tabell:

Rutorna:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	S:a
Ej patinerade flintor	16	60	1	4	—	—	4	12	4	3	104
Patinerade flintor	2	6	—	—	—	—	6	7	16	12	49
Pat. fl., ej säkra artef. ..	9	8	13	9	3	—	54	24	—	—	116

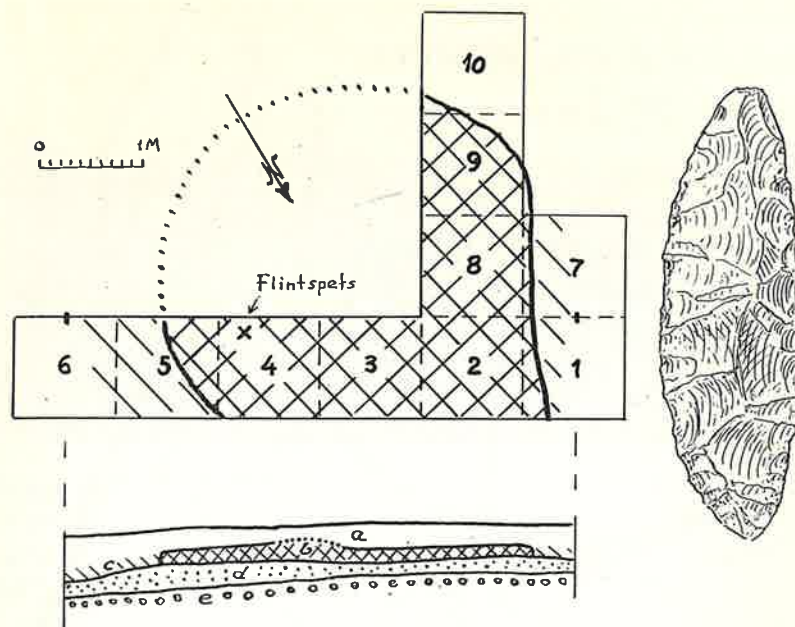

Fig. 9. »Härden» nedanför boplatsen Tosskärr A (jfr fig. 10, u) samt en här funnen flintspets (i skala 2/3). I profilen betecknar a matjord, b »härden», c stennjöl och sot från denna, d fin, gråsvart sand och e småstenigt grus.

De ej patinerade flintorna utgöras huvudsakligen av helt små skärvor av mörkgrå-svart, hyalin flinta. Bland dem finnes en liten kärna (fr. ruta 1) och en liten ytretuscherad flintspets (fig. 9). Den sistnämnda framkom efter ras vid grävning i ruta 4 och härrör sannolikt från sanden under härden. Den är icke bränd. Dessutom fanns, i någon av rutorna 1—3, en rund knacksten av sten, som har en inknackad(?) grop.

De patinerade flintartefakterna äro alla av vit eller vitgrå flinta och samtliga svallade. Svallade eller nötta äro även de sist i tabellen, såsom ej säkra artefakter upptagna flintorna. De påträffades huvudsakligen i bottengruset.

Vid platsen för härden företedde, såsom nivåkartan fig. 10 utvisar, marken en ansvällning. Till en del beror denna på härden men i än högre grad på den underliggande sanden, vilken — något som runtom upptagna provgropar visade — blott förekom här. Denna sand, som även förekommer på en del av boplatsen A, är

9	10	S:a
4	3	104
3	12	49
—	—	116

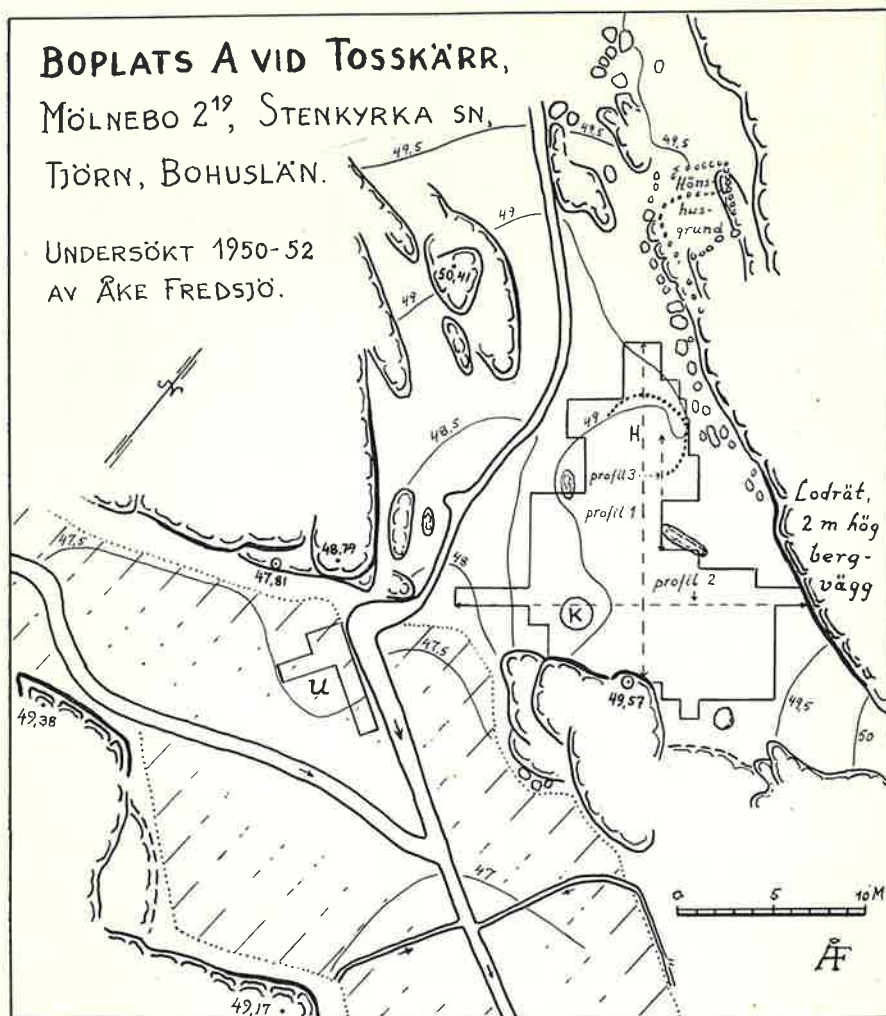

Fig. 10. Plan över Tosskärr A. Inom det undersökta området ha angivits en hyddgrund (H) och en kolgrop (K). Den smala dalgången (med en delvis undersökt »hård»; jfr fig. 9) har markerats genom antydd streckning.

uppenbart nedsvämmad från ovanför liggande mark genom det lilla pass, i vilket det stora diket senare upptagits.

Förhållandet att endast de patinerade flintartefakterna äro svalade är mycket upplysande. De härröra otvivelaktigt från boplatsen A, från en bebyggelse här, då området för härden stått under vatten.

ivits en hydd-
ersökt »härds»;

genom det
na äro sval-
n boplatsen
der vatten.

Fig. 11. Tosskärr A under utgrävning. Matjordshögen i bildens mitt ligger centralt på boplatsen. T. h. den branta bergvägg som ger lä åt platsen, t. v. dalgången. Från SO.

De ej patinerade flintskärvorna, vilka såsom nämnt ej äga tecken till svallning, visa en synnerligen stark koncentration till ruta 2, där 60 av de 104 skärvorna påträffades. Än märkligare blir detta förhållande vid sammanställningen med fynden av en knacksten (kanske just från ruta 2), en flintspets (från den närliggande rutan 4) samt med det faktum att de små skärvorna mycket väl kunna vara tillkomna vid tillslagningen av den sistnämnda. Att det är fråga om en högst sporadisk bebyggelse på platsen är höjt över varje tvivel. Runtom upptagna provgropar visade ingen flintförekomst. Men skall man använda ordet bebyggelse i sammanhanget? Är det manne icke i stället fråga om en grav, där en på platsen tillverkad flintspets utgör gravgåvan? Och vid en närmare eftertanke ställer man sig onekligen lite tveksam vid att fasthålla vid tolkningen av det brända stenlagret såsom härd, när så stora härddar, av 3,5 à 4 m diam., mig veterligt, icke äro kända.

Går man att pröva möjligheten att härden är en grav, blir frågan om flintspetsens tidsställning betydelsefull. Att den skulle vara äldre än senneolitisk tid synes icke möjligt, men även denna tid är icke särskilt trolig. Föremålet är tekniskt icke av hög klass. Det har platt undersida, något välvd översida och tjockt nackparti. Liknande föremål synas uppträda under den äldre brons-

åldern, t. o. m. rätt sent under denna. En jylländsk, 1947 undersökt bronsåldershög (se M. Ørsnes-Christensen i Kuml 1952), innehöll bl. a. en grav, där en snarlik flintspets ingår i gravgodset (a. a. fig. 10 c). Föremålet har den nötning som utmärker eldslagningsflintor. Graven, en ekkistgrav, dateras av övriga fynd till mitten av äldre bronsåldern. Att en uppgift som eldflinta varit tilltänkt Tosskärsspetsen är icke otroligt, på grund av det tjocka nackpartiet t. o. m. troligt.

Bronsålderns gravskick rymmer många märkvärdigheter. Till en del hänga dessa samman med den övergång från jordbegravning till likbränning som nu skedde. Bland de s. k. »bålrösen» eller »offerrösen», låga rösen rika på träkol men utan påtagliga tecken till att vara gravar (Bellander 1938), finnas flera som härröra från bronsåldern, kanske oftast yngre bronsåldern. Kanhända är Tosskärshärden en grav från övergångstiden: den döde brändes icke men ovanpå hans stentäckta grav tändes ett stort bål. Så skulle det kunna vara. — Självfallet borde en fullständig utgrävning av »härden» i Tosskär komma till utförande.

Boplatsen A

Boplatsen A, belägen å Mølnebo 2¹⁹ och 75 m NV om Jonassons manhus, har icke ett så skyddat läge som B, men det är ändock fråga om ett gott val av boplats. Den lilla sandiga plätten, på vilken två små berghällar gå i dagen, är nästan helt plan. Den har formen av en triangel, vars 25 m långa bassida ligger an mot en delvis brant, mer än 2 m hög bergvägg, som lämnar fullständigt skydd mot vindar från N—NO. Även för vindar från andra väderstreck erbjuder boplatsen genom små, stängande bergkullar tämligen gott lä. Endast i NV måste boplatsen sägas ligga ganska öppen. Fig. 10—11.

Den trekantiga boplatsen har en bredd av 15 m och vänder spetsen mot SV, mot den lilla ravin, vari på senare år upptagits ett i det föregående flera gånger nämnt stort dike, som avleder vattnet från den ovanför liggande myren och möjliggjort den nedom boplatsen belägna ängsmarkens dränering. Provgropar på ravinens västsida visade ingen flintförekomst.

Omedelbart NV om boplatsen ligga resterna efter en enkel stengrund. På denna stod, enligt uppgift, för omkr. 40 år sedan

ett hönshus, men avståndet från gårdshuset medförde att räven fick för lätt byte, varför huset snart revs.

Ungefär 75 m VNV om boplatsen finnes i en låg bergrygg, som egentligen gör dalgången dubbel, en sprickbildning, som avstänges av tvenne stenmurar, så att ett rum av ca 1×2 m storlek erhållits. Nedkrupen i detta har man en förträfflig utsikt mot den intilliggande myren. Man frågar sig: är det ett »bogastille», en bågskytteplats, från boplatsens tid? Mig synes i varje fall denna möjlighet, på grund av stenarnas storlek, troligare än att murarna skulle vara verk av lekande barn.

Fördelarna med en undersökning av denna boplats voro flera, dels var den uppenbart bunden till en havsstrand, vars nivå nästan exakt lät sig bestämma (ca 47,5 m ö. h.), dels var boplatsområdet helt litet, dels var marken jungfrulig. De två förstnämnda fördelarna hade boplatsen gemensamt med boplatsen B, men om den tredje var den ensam. Det är något av lättnad över att ha kommit i tid man känt, varje gång man erinrat sig markägarens ord, att han flera gånger stått i beråd att röja den lilla fläcken för potatisodling.

Marken var delvis gräs-, delvis ljungbeväxt. Ett vackert bestånd av Tjörns karaktärsväxt, *Alchemilla alpina*, fjällkäpan, fanns också, och var passade denna relik från en kallare tid än vår bättre än här, i ett landskap som fortfarande ser ut som på renjägarnas tid: myren, de nakna bergen och en ensam, vindpinad, liten björk.

Boplatsen utgrävdes nästan helt. Blott i norr, invid bergväggen, återstår ett litet parti oundersökt på grund av här liggande bergfallen sten och bristen på arbetshjälp.

Inalles utgrävdes 150 m². Utgrävningen utfördes kvadratmetervis men exakta platsen för fynd inom rutorna antecknades blott i undantagsfall. Däremot fästes inom vissa delar av det undersökta området stor vikt vid fornsakernas fynddjup.

Fyndens inlagring.

Lagerföljden var, som de i fig. 15 meddelade profilerna visa, ej helt likartad inom boplatsens norra och södra delar. I söder överlagrades moränen av ett blott ca 15 cm tjockt, nedåt sandigt humusskikt. Flintan förekom här i matjordens understa och i moränens översta del. Till mer än 25 cm djup under markytan

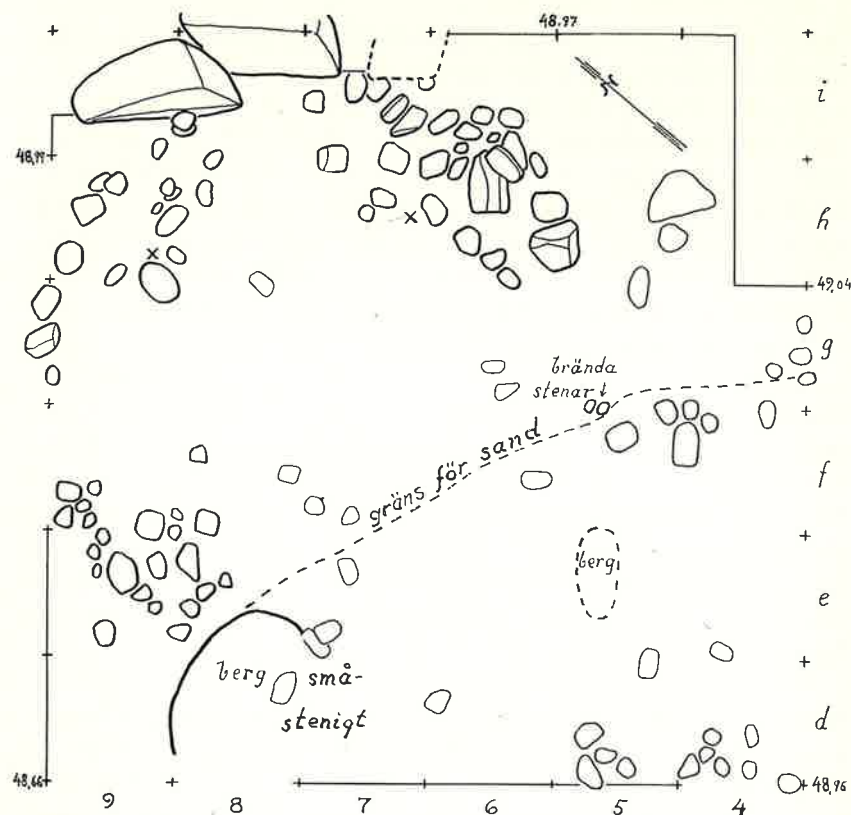

Fig. 12. Tosskär A. Detalj från norra delen med hyddgrunden. Skivryxfynd angivna med kryss.

behövde man icke gräva. Sydligast, närmast den lilla bergklack som avstänger boplaten mot dalgången, fanns mellan morän och humus ett litet klapperstenslager. Flintorna lågo ovanpå detta.

Fläckvis mellan humus och morän kunde man i boplatsens södra del liksom ana ett tunt sandlager. I norr, där markytans nivåkurvor utvisade en svacka, var denna sand intill 25 cm tjock (fig. 14); tjockast var den i ruta h: 7. Där svackan var mest utpräglad, med centrum i f: 10, fanns mellan ljunctorv och sand ett svart, fett jordskikt. Detta lager, som icke innehöll flinta, var på grund av läget otvivelaktigt att förstå som en sankmarksbildning. Prov togs härav för bestämning (prov A). Under sanden, varav prov

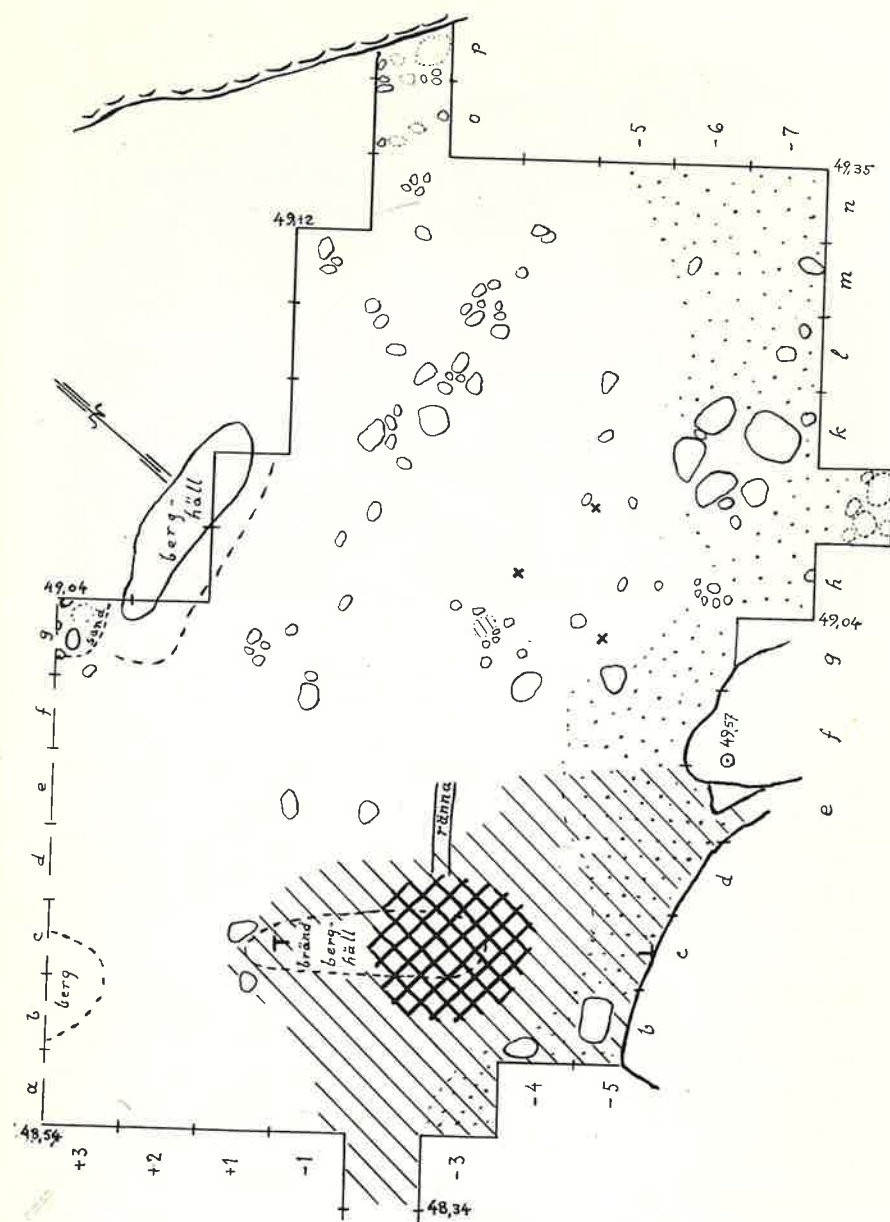

Fig. 13. Tosskärr A. Detalj från södra delen med kolgropen. Beteckningar: prickat område stenmal, streckat sotsvärtat kulturlager, krysstreckat kolgrop. Stenar med heldragen linje tillhör (sannolikt) kulturlagret, d:o med prickad kontur över eller underliggande lager. Skivvyxfynd angivna med kryss.

+

i

+

h

+ 49.04

g

+

f

+

e

+

d

49.04

4

Skivvyxfynd

bergklack
lan morän
go ovanpå

sens södra
tans nivå-
cm tjock
est utpräg-
l ett svart,
r på grund
ing. Prov
arav prov

Fig. 14. Tosskärr A. Boplatsen från NV. I skärningen i förgrunden ses sandlagret mellan matjorden och det svartfärgade, flintförande gruset (boplattsskiktet).

även togs (prov B), vidtog moränen. Denna var i ytan oftast småstenig och fri från finare stoft, s. k. sköljd morän. På flera ställen inom boplatsens centrala del uppträdde mellan sand och morän en ytterst fin, mycket lucker och i ytan flintförande jord av i regel rostbrun-rödbrun färg. Denna kilade i f: 6—g: 6 ut i en brunsvart spets — jordprov härifrån togs (prov C) — som, men endast här, täckte boplatslagret.

De allra flesta boplatsflintorna i norra delen påträffades i gränsen mellan sanden och »den sköljda moränen». Blott en och annan låg i sanden. Däremot voro de något talrikare, men dock mycket sparsamma, i gränsen mellan sanden och humuslagret. Denna gränsyta var sotad; kolbitar tydde på ljunbrand. Att moränens yta, möjligen påbyggd av ett helt tunt sandskikt, utgjorde den gamla markytan för stenåldersbebyggelsen var alldeles uppenbart. Denna gränsyta var oftast svartfärgad, tydligen av kolstoff.

Sandskiktet hade oftast en gråaktig, mot botten en gråsvart färgton. Sanden var ytterst fin och på grund av terrängförhållandena uppenbart att förstå såsom nedsvämmande från ovanförlig-

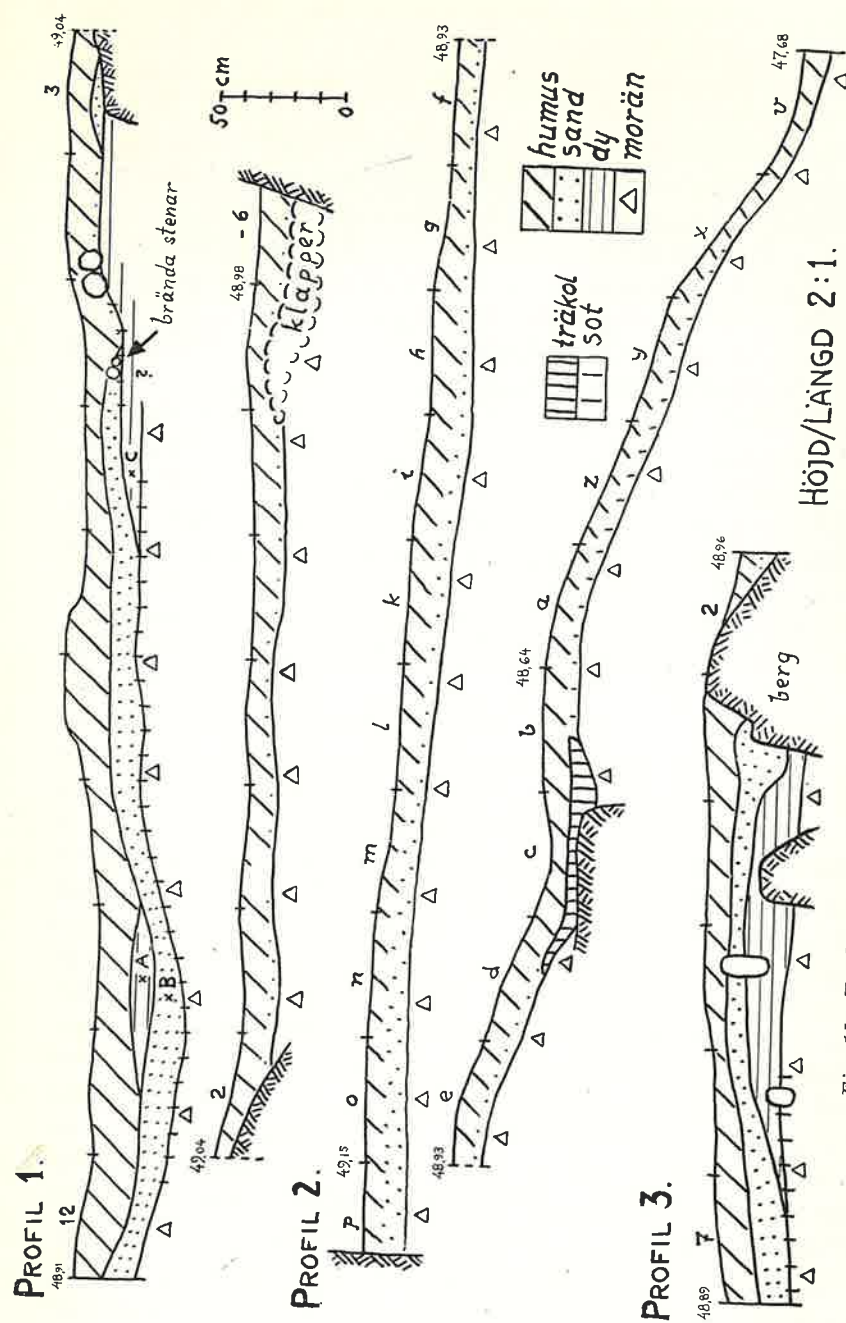

Fig. 15. Tosskär A. Profilerna 1–3. Beträffande dessas läge se planen i fig. 10.

runden ses sand-
t (boplutsskiktet).

i ytan oftast
rän. På flera
llan sand och
utförande jord
3–g: 6 ut i en
— som, men

ades i gränsen
och annan låg
mycket spar-
enna gränsyta
ens yta, möj-
le den gamla
nbart.. Denna
f.

n en gråsvart
rängförhållan-
ån ovanförlig-

gande område.¹ Vid tider med mycket regn har vattenöverskottet från myren, som blott ligger omkr. en meter högre än boplatsen, måst taga vägen förbi och över denna, varvid den fina sand som omger myren följt med.

Vid lagerföljdens tolkning knyta sig svårigheter endast till den oftast rödbruna, luckra, sanden underlagrande jord, varifrån prov C togs. Innan vi gå in på dessa, är det nödvändigt att först taga del av ett utlåtande som assistenten Carl Larsson vid Sveriges Geologiska Undersökning avgivit över de till SGU insända jordproven. Larsson skriver (den 18/3 1953):

»Proven A och C äro dyjordarter. Sandig dy skulle de lämpligast kunna benämnas. B är närmast en moig sand.

Om de olika lagrens åldersförhållanden är det däremot vanskligare att uttala sig. Pollenanalys har utförts på prov A, men däremot ej på B och C, som äro mycket pollenfattiga. Pollenet i A befinner sig emellertid i ett mycket olikformigt bevaringstillstånd, varför sannolikt en del är helt destruerat och en del är troligen sekundärt. Analysen av A gav följande resultat: Gran 2, tall 30, björk 30, al 24, ek 8, lind 5, alm 1 % samt utanför trädpollensumman hassel 4 %. En datering av denna analys enbart utan möjlighet att kunna infoga densamma i ett diagram från platsen är förbunden med många möjligheter till misstag. Den är emellertid yngre än LG (c:a 4500 f. Kr.) och sannolikt är den också äldre än RY III (c:a 600 f. Kr.). Avsaknaden av bokpollen men närvaron av gran förefaller litet underlig, men kan vara en ren tillfällighet.»

Av utlåtandet framgår att C-skiktet är en bildning av samma slag som A-skiktet. Läget för det sistnämnda, i en svacka, tyder utan vidare på att det är utbildat på platsen, men samma förklaring synes icke kunna gälla för C-dyjorden, som saknades just i svackan (se profil 1 i fig. 15). En här liggande stengrund, de, som strax skall ses, otvivelaktiga resterna av en hydda, kan emellertid tyda på att dyjorden funnits även här men för bostadens skull undanskaffats av bebyggarna eller, vilket synes nästan lika möjligt, att den för samma saks skull förts till platsen, att den m. a. o. icke skulle ha bildats på platsen utan ligga i sekundärt läge. I vilket fall är den åt N utkilande, boplatslämningen täckande spetsen av dyjorden att se såsom jordflytning.

¹ Jag räknade ett slag med att den kunde vara uppsköld av havet vid transgression eller tillfälligt högvatten, men deltabildningen vid härden(?) nedanför boplatsen övertygade mig om att sanden nedsvämmats.

pollenanalys

Fig. 16. Tosskärr A. Stensamling med centrum i ruta k:—6. Från V.

Flintverkstad, härd och hydda.

Spridda stenar och svaga kolrester påträffades här och var på boplatsen (fig. 12—13). Där större stenar lågo, såsom i k: —2 och angränsande rutor, var det på grund av större flinthalt, ej minst kärnor, i närmaste grannskapet alldeles tydligt att dessa utgjort sittplatser eller städ vid redskapstillverkningen. På en sådan plats, med centrum i k: —6, bildade fem stenar en liten, ojämn krets (fig. 16). Stenarna lågo på gamla markytan och otvivelaktigt såsom följd av mänskligt åtgörande.

Av annan karaktär var en samling stenar i boplatsens norra del. I den här djupa sanden och vilande på den gamla markytan påträffades sista grävningsåret en mängd stenar i en halvkrets (fig. 12 o. 17). På flera ställen lågo mindre stenar på varandra som i mur. I NO lågo stenarna an mot två stora, över markytan något uppstickande stenblock. Möjligen har denna stenvall varit ringformig, men i V—SV, där det tjocka sandlagret icke förekom, ha

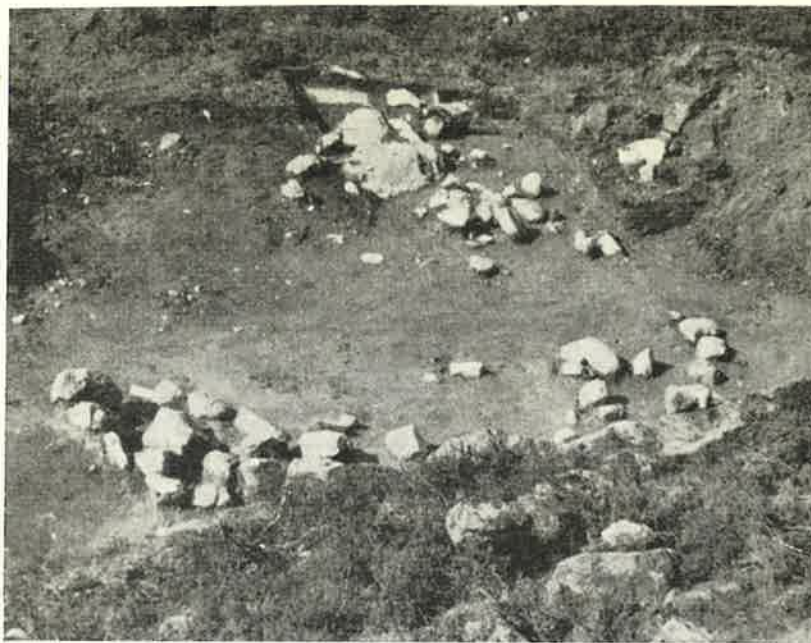

Fig. 17. Tosskärr A. Hyddgrunden från ONO.

stenarna i så fall varit helt små. Att den är att tolka som en enkel hyddgrund eller stödmur för en tältkonstruktion synes ofrånkomligt. Olikheter i fördelningen mellan de innanför och utanför den samma gjorda redskapsfynden tala, som vi skola se, även synnerligen starkt härför.

Endast en härd påträffades inom det undersökta området. Denna låg i boplatsens södra del, strax innanför den lilla bergknalt som stänger mot dalgången. Sitt centrum hade härden i c: —3. En härd i vanlig mening var det icke, blott en grop med en berghäll som botten (fig. 13, 15, 18). Hällen var starkt bränd i ytan. I gropen, vars diam. utgjorde c:a 2 m, fanns en mängd träkol, däribland även ganska stora bitar.

Härdgropen iaktogs redan första grävningsåret, lätt synlig som den var såsom en håla i marken. Läget, innanför den lilla bergknalten, bedömdes genast såsom lämpligt för en eldstad, men om dess samhörighet med boplatsen kunde man självfallet inte utan vidare vara övertygad. En så belägen härd kunde ha tillkommit

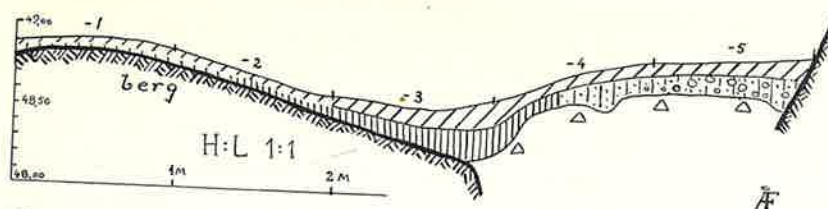

Fig. 18. Tosskärr A. Tvärsnitt genom kolgropen i boplatsens södra del (K å planen i fig. 10). Beteckningar som i fig. 15.

när som helst, även i en tid helt nära vår egen. Men då borde, syntes det, härden ligga invid bergklacken och kolgropen uppfattas såsom en framförvarande grop, där kolet nedrakats. Någon hård av vanligt slag anträffades emellertid icke vid undersökningen. Runt kolgropen och ej minst mellan densamma och bergklacken var marken visserligen svart av träkol och sot, men de stenar som funnos här voro, med ett par undantag i b: -5 och c: -5, icke brända.

En iakttagelse vid kolgropens undersökning föreföll rätt märklig. Till densamma ledde från NO en ungefär meterlång, 15 cm bred och i alven 10 cm djup ränna. Någon motsvarighet härtill är mig icke bekant. Min första tanke, att gropen var någon slags enkel ugn — från bronsåldern? — är kanske begriplig. Att härdegropen hör samman med boplatsen, förefaller emellertid vara ofrånkomligt.¹ Djupa härdegropar synas t. o. m. vara något för denna tids bebyggelse specifikt. Liknande, låt vara med stenar i botten i stället för en berghäll, har jag själv undersökt på en boplats vid V. Hagen i norra Halland (se nedan fig. 31) och Shetelig nämner (1922, s. 66) gropar med kol från fosnakulturens boplatser.

Beviset för att härdegropen tillhör boplatsen synes den synnerligen svaga flintförekomsten i och kring densamma ge (se nedan).

Tre ting ha sålunda påträffats på boplatsen: hyddan, härden och platsen där redskapen huvudsakligen blevo till.² För att bebyggelsen

¹ På grund av att sand ej förekom i kolgropen, kan man emellertid knappast helt avvisa möjligheten att den kan vara yngre, men då bör den snarast ligga på platsen för en äldre hård.

² Den sotsvärtade botten inom hyddgrunden och ett par här funna brända stenar (se plan i fig. 12 och profil 1 i fig. 15) tala dock avgjort för att en till hyddan bunden hård har funnits.

på platsen endast varit *en*, tala även fynden. Av dessas förekomst är det möjligt att bestämma boplatssområdets storlek. Det har haft en längd, i VNV—OSO, av c:a 20 m och en bredd av c:a 12 m.

Fynden.

De *träkol* som påträffades inom det undersökta området äro endast talrika från härdgruppen (centrum i c: —3). Från angränsande rutor föreligga även en del bitar, medan träkol annorstädes inom boplatssområdet voro ytterst sällsynta.

En samling kolbitar från härden ha översänts till Riksmuseets paleobotaniska avdelning, som påbörjat försök till bestämning av trädslagen.

Flintan.

Alla övriga fynd bestå av flinta.¹ Flintförekomsten inom boplatssområdet framgår av den i fig. 19 återgivna planen, som redovisar *alla* flintor, både redskap, skärvor och icke säkra artefakter. Den förekommande flintan kan indelas i följande sorter:

*här legat i
bristat vatten*

a: vit,

b: vit med blåaktig ton,

c: vit med bruna fläckar — brun med vita strimmor,

d: vitgrå — grå, mager,

e: grå — mörkgrå, mager,

f: gråbrun — svart, hyalin,

g: grå (oftast grådaskig), svallad, kantnött.

Flintorna från boplatsens östligaste del ha dessutom mycket ofta en yttre rostbeläggning.

a-flintan dominerar fullständigt i fyndet. Den förekom inom boplatsens alla delar, både djupt och ytligare. b-flintan är vanlig. Den förekom främst inom boplatsens norra del, oftast djupt, medan c-flintan, som är mindre allmän, företrädesvis tillhörde östra delen av centrala området och tydligt koncentrerade sig kring den berghäll som här går i dagen. De övriga flintsorterna, d—g, förekommo överallt, av dem äro e och f sällsynta, den sistnämnda ytterst sällsynt. g-flintan koncentrerade sig alldeles uppenbart till moräns ytskikt. Föremålen av denna flinta äro otvivelaktigt naturprodukter. Vid första påseendet goda skrapor och borrarpsar

¹ Här bortses från några osäkra knackstenar av sten samt en liten benbit och två porlins-skärvor, ytligt funna, kasserade.

föreligga bland dem, men vid eftersyn visa de sig sakna artefaktens kännetecken.¹

Av g-flinta kunde praktiskt taget hur mycket som helst ha tillvaratagits. Det som medfördes, c:a 1 % av totalmängden flinta, har närmast karaktär av prover. Dessa flintors upptagande på fyndplanen — där de, om tolkningen är berättigad, icke ha hemortsrätt — förrycker emellertid knappast den bild av fyndens fördelning som denna vill ge. Med ett undantag: från mer centrala, flintrika rutor ha föremål av g-flinta i stort sett icke alls tillvaratagits, medan flintfattiga rutor i boplatsens utkanter i detta avseende blivit s. a. s. bättre lottade. Så t. ex. finnas bland de 25 flintorna i a: —3 endast 9 säkra artefakter, medan i fynden från i: —3, den flintrikaste rutan, endast 1 flinta är utan artefaktkaraktär.

a- och b-flintan är s. k. omdanad flinta (Troels-Smith 1939). Även c-flintan är sannolikt omdanad. Så vitt kunnat ses av färskare brott på skärvor av denna flinta rör det sig om en vit omdanad flinta som senare, på grund av speciellt läge, erhållit en mer eller mindre omfattande brun patinering. Även den magra ljusa d-flintan bör säkerligen betraktas såsom i viss mån omdanad flinta.

Frånsett ett eller annat svårbedömbart föremål synas däremot e- och f-flintorna icke vara omdanade. Deras antal i fyndmassan är ytterst litet, blott 2,5 %, men förhållandet att två av pilspetsarna i boplatssfyndet måste bestämmas såsom av snarast e-flinta föreföll högst betänkligt, framförallt därför att en skärva av en tunnackig flintyxä även påträffats.² Eftersom tunnackiga flintyxor, som vi senare skola se, i västsvenskt material uppträda tillsammans med pilspetsar av närstående typer, kunde därför boplatssfyndets strängt slutna karaktär allvarligt ifrågasättas.

En lösning av problemet syntes, såsom tidigare berörts, kunna erhållas genom en skiktgrävning i boplatsens norra del, där flinta

¹ Beträffande fynden från Råö och Varberg (Niklasson 1932) delar jag också helt den uppfattning som uttalats av Mathiassen (1937, s. 166; 1948 b, s. 180). En genomgång av råömaterialen i GAM har visat att dess flintor överensstämmer med de nämnda från Tosskär, frånsett att de förra äro av en mörkare, vackrare flinta, men denna olikhet bör bero på inlagringsförhållandena: råöflintorna lågo i lera, tosskärrsflintorna i ytan av en morän som tidigare utgjort markyta. Endast en av flintorna från Råö synes vara en säker artefakt, men denna, en helt utnyttjad kärna, vill man förmoda härröra från markytan, från den boplatz som här konstaterats.

² En andra skärva fanns vid genomgången av flintavfallet.

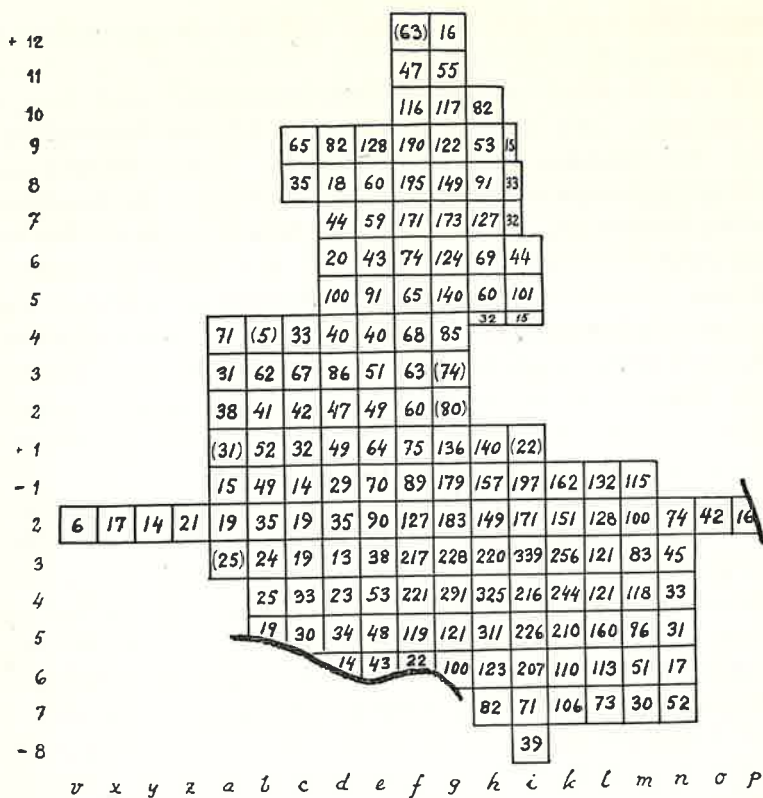

Fig. 19. Tosskär A. Fyndplan för all flinta (inkl. redskap). Siffror, som äro missvisande, på grund av att berg förekommer inom rutan eller att naturflintor i större antal ingå i summan, ha satts inom parentes.

iakttagits förekomma såväl i gränsen mellan humuslager och sand som i gränsen mellan den sistnämnda och moränen (medan sanden själv var i det närmaste flinttom).

Den i skikt utförda grävningen, särskilt omsorgsfullt praktiserad i g: 8—11 och h: 7—10, gav emellertid inget helt klarläggande, men ändå ett till synes gott svar. Enda olikheterna mellan yt- och bottenflintorna voro att de förra voro långt sparsammare och icke representerade även i redskap. I ruta g: 9 innehöll så t. ex. ytskiktet 17 a—b: och d:flintor och två e-flintor, och bottenlagret 69 artefakter av a-flinta, 31 av b-flinta och 3 av e-flinta. Artefakter av opatinerad, hyalin flinta påträffades icke i någotdera skiktet.

I fyndtabellen nedan har antalet föremål av e- och f-flinta

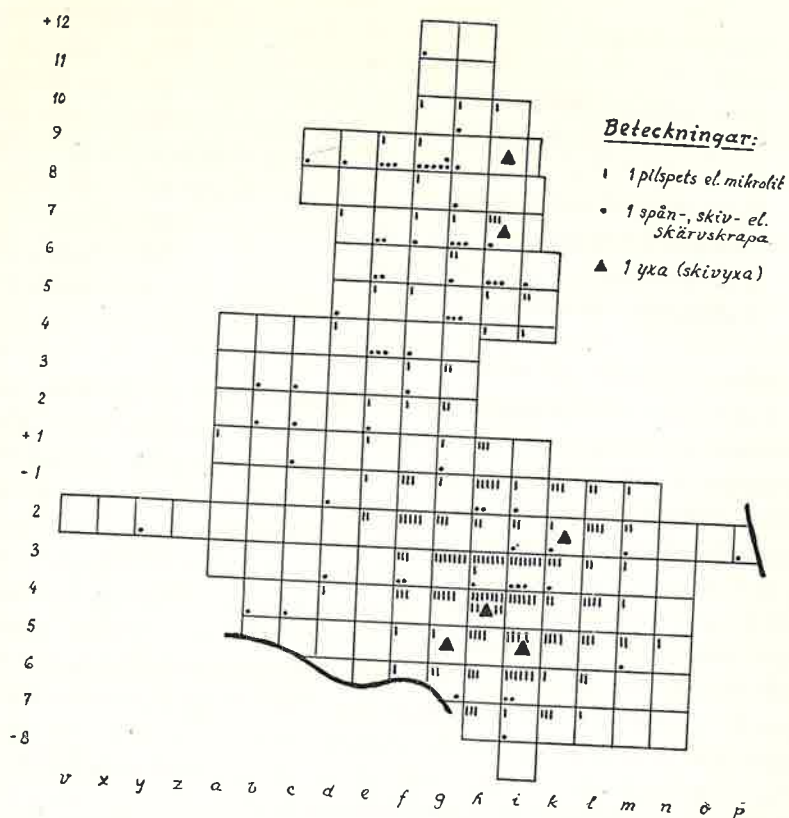

Fig. 20. Tosskärr A. Fyndplan för yxor, pilspetsar (inkl. mikroliter) och skrapor (exkl. kärnskrapor).

angivits inom parentes (en närmare redogörelse för dessa lämnas sid. 66); första siffran är totalsiffra; g-flintorna redovisas ej.

✓ Skivyxor	6	(—)	
✓ Pilspetsar med tänge	159	(2)	<i>inkl. g-flintor</i>
✓ Mikroliter	37	(—)	
✓ Sticklar	46	(—)	
✓ Spånskrapor	46	(2)	
✓ Skivskrapor	9	(1)	
✓ Skärvskrapor	14	(5)	
✓ Kärnskrapor	38	(—)	
✓ Kärnor	96	(—)	
✓ Kärnfragment	74	(3)	

Mikrosticklar	123	(—)
Spån	552	(2)
Små spån (ej mikro-)	48	(—)
Spån med tillslagning	27	(1)
Skärvor	11.942	(317)
Skärvor med tillslagning	71	(1)
Skärvor av slipad yxa	2	(2)
Knackstenar(?) av fl. och sten	21	(—)
Yxliknande knacksten	1	(1)

Fyndens förekomst på området.

Redskapens fördelning inom boplatsoområdet är mycket intressant och i hög grad upplysande om hur detta disponerats. På fyndplanen i fig. 20 har angivits förekomsten av yxor, pilspetsar (inkl. mikroliter) samt lätta skrapor (d. v. s. alla skrapor utom kärnskrapor). Hur fördela sig dessa fornsakstyper?

Den branta västsluttningen är närmast fyndtom, likaså området för härden (centrum i c: —3). Fynden förekomma inom det östliga, mer plana området och här tydligt med ett centrum i norr och ett i söder. Fördelningen på två centra är naturligt betingad genom i dagen gående berghällar (fig. 10). De sex yxornas lägen säga just inte mer än att de tillhöra dessa bägge fyndområden; två yxor äro funna i norra, fyra i södra. Helt annorlunda förhåller det sig däremot med pilspetsar och skrapor.

Av pilspetsarna falla 72 % inom södra området, endast 10 % inom norra,¹⁾ medan förhållandet i fråga om skraporna är i det närmaste det omvända: 49 % av skraporna äro funna inom norra området mot 27 % inom det södra.

Denna markanta olikhet i fördelningen av pilspetsar och skrapor bör ha en orsak, tänkbar synes denna: södra området har varit mannens plats, där har han tillverkat sina pilspetsar och sett om sina vapen, det norra området har varit huvudsakligen kvinnans där hon har haft sin dagliga gärning.

Fördelningen av övriga fornsakstyper ger än starkare relief åt denna bild. Mikrosticklarnas förekomst är närmast identisk med pilspetsarnas, och även kärnorna och (de osäkra) knackstenarna falla till största delen inom södra området. Trots detta visa emel-

¹ Såsom norra området har uppfattats rutorna N om +3: bänken och Ö om d: bänken (33 m²); såsom södra området: rutorna Ö om e: bänken, S om +1: bänken och V om n: bänken (46 m²).

lertid spånen efter kartering, att ungefär lika många (grupper om 5 st.) äro funna inom de bägge områdena, och att den på spån rikaste rutan, f: 8, är belägen i — det betydligt mindre — norra området. Denna ruta ligger helt inom den påträffade, såsom rester efter en hydda förklarade stenringen. Att fyndförhållandena för redskapen, till vilka spånen alltså egentligen skola räknas, närmast bevisa riktigheten av den gjorda tolkningen av stenkretsen torde vara uppenbart.

Med hänsyn till den disponering av boplatsoområdet som kunnat konstateras, synes fyndsvagheten i och vid härden helt naturlig. Hade härdragropen blivit i senare tid upptagen skulle en liknande fyndbrist visserligen kunnat uppkomma inom området för härden, men då borde, synes det, fynden ha visat förtätning omedelbart utanför, eftersom den uppkastade jorden borde ha ungefär likformigt fördelats kring gropen. Undersökningen visade emellertid här ingen förtjockning hos fyndlagret och fynden, såsom sagt, ingen ökning.

Av övriga redskap inom boplatsen visa sticklarna en jämn fördelning på norra och södra området, medan kärnskraporna främst tillhöra det sistnämnda. Det synes antagligt, att kärnskraporna speciellt använts av männen.

Fornsakerna.

*Skivxor*na, 6 st., äro efter storleksordning följande:

1. *kanthuggen*, spetsig nacke, 95×50 mm (längd och eggbredd) av vit flinta; funnen på botten i h: 7.
2. *kanthuggen*, nackspetsig, 87×50 mm; av vitblå fl.; funnen på botten i h: 9 (fig. 21: 1).
3. *skey*, med någon, ensidig tillslagning av översidan, något sned egg, rundad nacke, 75×45 mm; av vitgå, något fläckig fl.; funnen i i: —5 (fig. 21: 3).
4. *kanthuggen*, något sned egg, 70×40 mm; av mager, vitgrå, något fläckig fl.; funnen i h: —4 (fig. 21: 2).
5. *skey*, 65×47 mm; av ljusgrå, mager fl.; funnen i g: —5, på 10 cm djup under markytan.
6. *atypisk*, kanterna tillslagna från översidan, smaleggad, eggen bildad genom retuschering, med kärnhvelegg i nackändan, 57×26 mm; av vit fl. med brunaktig fläckig patina; från botten av k: —2 (fig. 21: 4).

Yxorna nr 1—5 ha raka sidokanter. De ha samtliga haft slagkägla vid ena kanten; på nr 1, 2 och 4 har den av slagkägla orsakade tjockleken minskats genom tillslagning på undersidan.

Pilspetsarna med tånge (159 st.) äro med avseende på tillslagningssättet av två huvudtyper, symmetriska och asymmetriska. De förra äro vad man kallar längseggade pilspetsar, de senare kunna vara av symmetrisk form. De asymmetriska pilspetsarna äro i överväldigande majoritet.

De symmetriska äro endast tre, därav en stor och två små (fig. 22: 1—3). Den stora är gjord av ett ojämnt, helt tunt spån, som haft naturlig spets. Längden är 65 mm, största bredden 30 mm. Tången är stor, tillslagningen omsorgsfullt utförd i en flack, icke brant teknik. Pilspetsen härrör från 1: —2.

De två små pilspetsarna äro i motsats till den stora gjorda av spån med mittås. Den ena (fr. g: —2) har ej fullt symmetrisk — och ej helt bevarad — tånge, på den andra (fr. k: —2) har spetsdelen — dock icke själva spetsen — skärpts i kanterna genom en helt tunn, på undersidan utförd och långt in över ytan gående retusch. För samtliga tre symmetriska pilspetsar utmärkande är, att slagkägla icke är bevarad.

De asymmetriska pilspetsarna, 156 st, utgöra boplatsfyndets största grupp (fig. 22: 4—31, 39). De ha delats på tre huvudtyper:

- 1) med utböjd (konvex eller vinklad) rygg och konkav tånge-tillslagning på eggidan (fig. 22: 12—13, 16, 20—23, 26, 30—31, 39);
- 2) med rak eller närmast rak tillslagning på rygg- och eggida (fig. 22: 14—15, 25, 27);
- 3) mellanformer mellan 1 och 2, vilka i regel ha böjd rygg och rak tånge-tillslagning på eggidan (fig. 22: 4, 17, 19, 24, 28—29).

Inom samtliga typer har dessutom indelning skett med avseende på eggens höger- eller vänstervändning (ex. fig. 22: 12-resp. 22: 13). Resultatet härav framgår av följande uppställning:

Typ	1 h	1 v	2 h	2 v	3 h	3 v	fragm.
Antal	35	24	5	4	41	23	27

Det är såsom synes en synnerligen kraftig dominans för de varandra mest närstående typerna 1 och 3. Av tabellen framgår även att en avgjord övervikt råder för högervändhet.

raft slag-
slagkägla
undersidan.
på tillslag-
ymmetriska.
de senare
pilspetsarna

h två små
tunt spån,
bredden 30
i en flack,

gjorda av
metrisk —
) har spets-
genom en
tan gående
irkande är,

latsfyndets
uvudtyper:
kav tänge-
26, 30—31,

och eggside

d rygg och
7, 19, 24,

d avseende
sp. 22: 13).

v fragm.
3 27

för de var-
n framgår

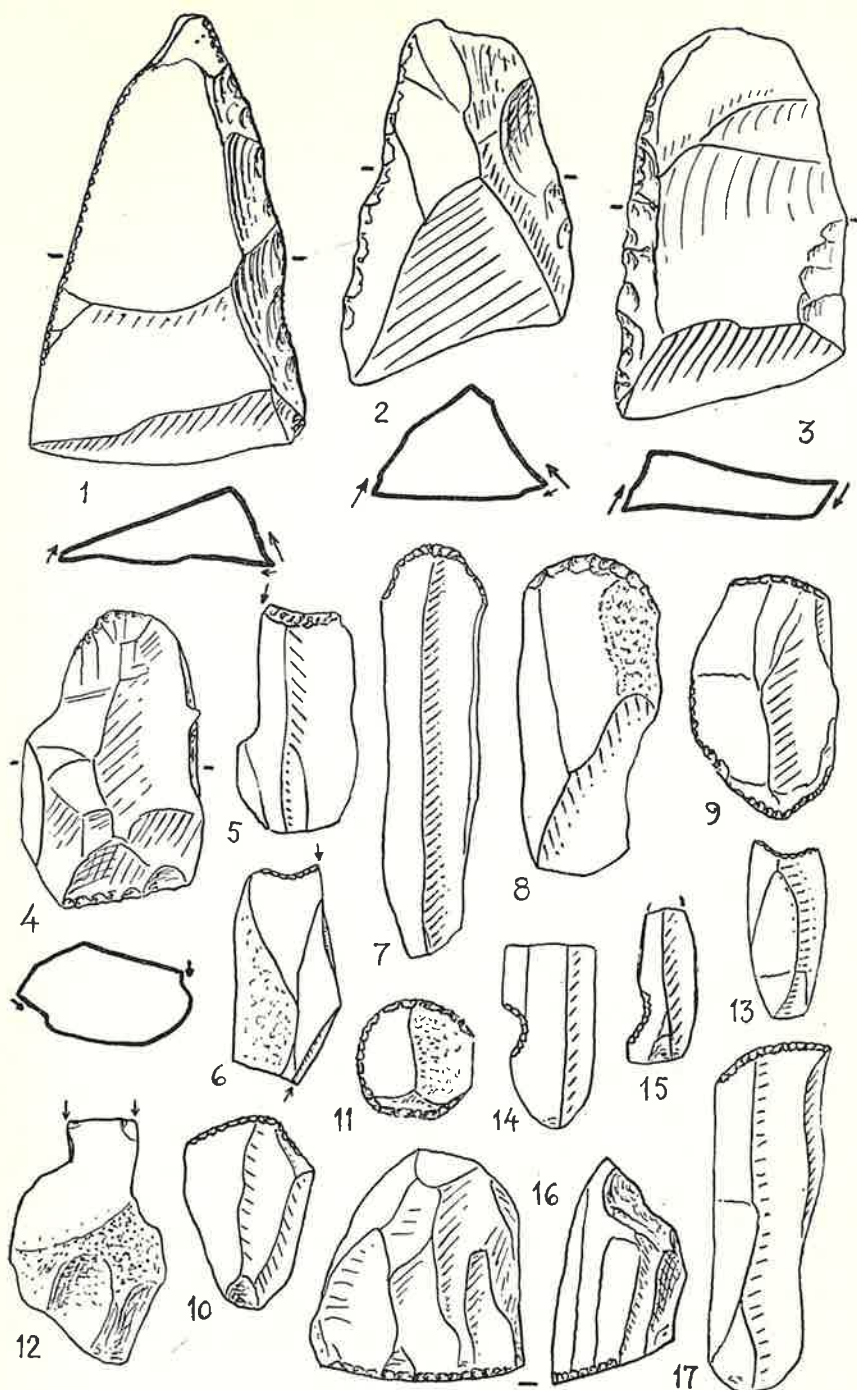

Fig. 21. Tosskär A. Skivxor (1-3), skivya-skrapa (4), sticklar (5-6, 12), skrapor (7-11, 13, 16), skrapor eller misslyckade pilspetsämnen (14-15) samt kniv(?) (17). Skala 2/3.

Hos pilspetsarna är ryggen oftast mjukt konvex, men 4 spetsar äga starkt vinklad rygg (fig. 22: 17, 19, 23), vilken tillslagning oftast medfört att pilspetsen blivit av symmetrisk form. Undantagsvis är ryggen icke i sin helhet tillslagen (fig. 22: 9—10, 18). Mycket sällsynt är att ryggen tillslagits, avtrubbats, från både över- och undersida (fig. 22: 39) och endast ett fall finnes, där ryggen har omkastad tillslagning av tångepartiet (fig. 22: 21).

Tången är nästan alltid spetsig; blott få undantag härifrån ges (fig. 22: 9, 14, 21—22, 29); den i fig. 22: 11 återgivna spetsen betraktar jag avgjort såsom icke fullbordad, detsamma kan vara fallet beträffande spetsen i fig. 22: 9. Helt på undersidan tillslagen tånge har endast en pilspets (fig. 22: 21), men fyra spetsar ha eggsidans tångedel retuscherad på undersidan (fig. 22: 5, 14, 39). — En fragmentarisk pilspets (fig. 22: 30) synes närmast ha varit tillslagen runtom.

I fråga om formen kan sägas att påfallande breda (fig. 22: 31) och smala (fig. 22: 18, 27) typer äro sällsynta. Två pilspetsar av 2-typ, båda avbildade (fig. 22: 14, 15), stå den tväreggade pilspetsen synnerligen nära.

Med avseende på storleken bestå inga olikheter mellan de tre huvudtyperna. Blott 11 st. ha en längd understigande 20 mm och endast 4 äro av mer än 32 mm längd. Bredden ligger för flertalet mellan 8 och 11 mm. Längd och bredd för den minsta pilspetsen är 16 resp. 6 mm. De stora, i fig. 22: 16, 31 avbildade pilspetsarna äga inga likar i fyndet.

Pilspetsarna äro samtliga äkta mikroliter. Ingen enda har bevarad slagkägla, och för ej så få bland dem kan det ses att slagkägla ha haft sin plats åt det håll där spetsen utformats. Den tämligen goda överensstämmelsen i antal mellan pilspetsar och mikrosticklar visar att de senare äro restprodukter uppkomna vid tillverkningen av de förra.

Övriga mikroliter äro få. Talrikast äro snedspetsarna, spetsar med en sned tillslagning av spetspartiet. Som sådana ha räknats 23 spetsar, däribland 12 mer eller mindre säkra fragment. De kunna vara större (fig. 22: 36) och mindre (fig. 22: 37—38). Oftast är snedretuschen rak, men exempel på en mer böjd, både konvex och konkav, tillslagning finnas (fig. 22: 43). Vinkeln i spetsen är starkt varierande, från 35° till 80°. Fyra stycken ha slagkägla vid basen, så den lilla snedspetsen i fig. 22: 37.

Av sneda spetsar som jämväl ha en sned tillslagning av basen

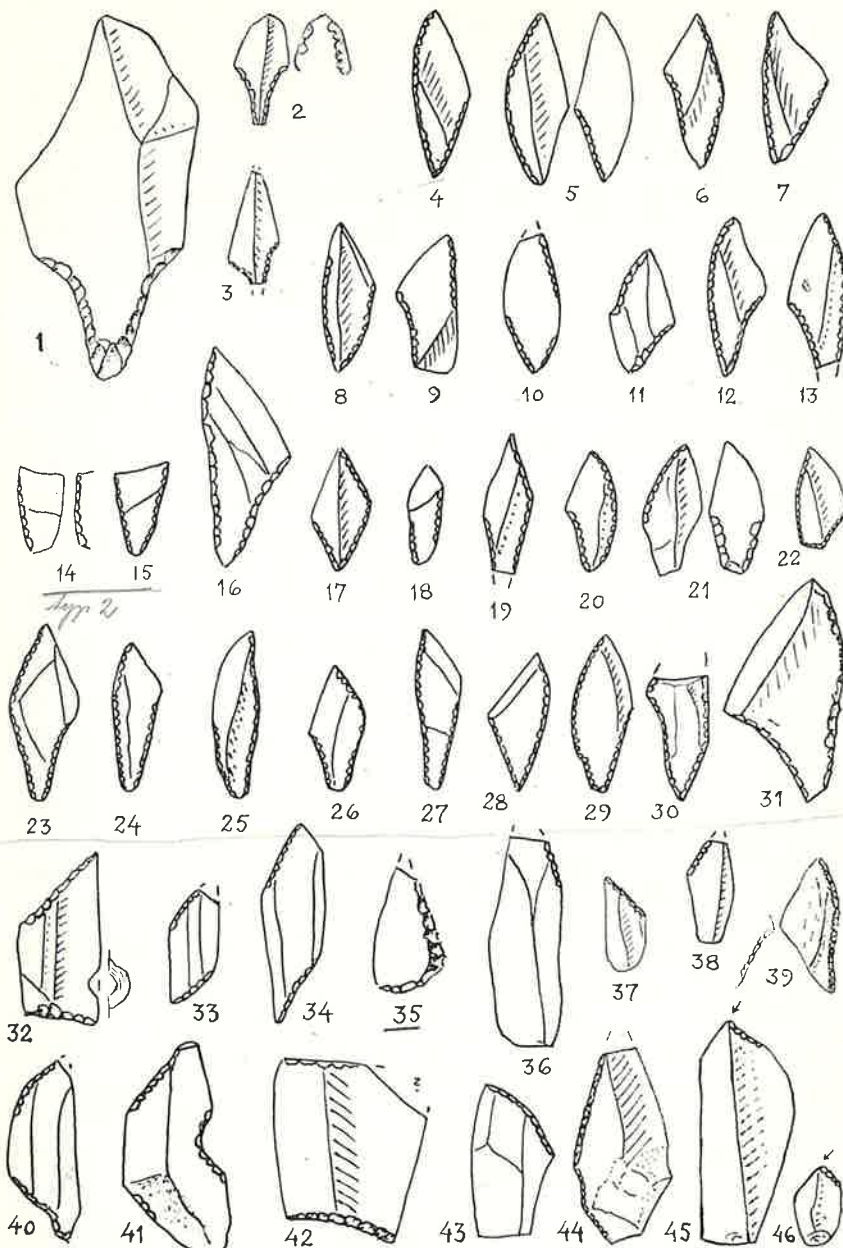

Fig. 22. Tosskärr A. Pilspetsar och mikroliter. (Nr 45-46 pseudomikrosticklar.)
Skala 3/4.

på den motsatta kanten, *rombspetsar*, finnas 2 st., påträffade i h: —4 och 1: —3. Båda ha avbildats (fig. 22: 33—34).

Mikroliter med sned spetsretusch och snarast två basretusch förekomma i 3 exemplar, funna i resp. e: —1, i: —6 och k: —1. Två äro trekantiga och praktiskt taget identiskt lika; den ena har avbildats i fig. 22: 35. Ryggen, som är tillslagen från bägge sidorna, har mot basen tilltagande tjocklek. Basretuschen är hos båda vårdslöst utförd. Den tredje mikroliten (fig. 22: 32) är trapetsoidisk. Den är gjord av ett rätt tjockt spån med mittås. Basretuschen är svagt konkav. (Vissa likheter med sistnämnda har även det i fig. 22: 42 återgivna föremålet, som räknats bland spån med tillslagning. Dess konkava basretusch är utförd från båda sidor.)

Av *trapetsform*, men ej av den mikrolittyp som benämnts trapetser, äro 3 mikroliter (fig. 22: 40—41). Ingen är helt bevarad. En av dem har mitt på längsta trapetssidan en liten konkav retusch.

Mikroliter av lancettform ingå icke i fyndet. Möjligen toppfragment av sådana äro tre (från e: 9, h: —4 och 1: —5). Eftersom bland de asymmetriska pilspetsarna ingår en spets som den i fig. 22: 25 återgivna, har det emellertid synts avgjort riktigast att föra dem till dessa. Den stora, eneggade spetsen i fig. 22: 44, som är ensamstående i fyndet, har ryggen i hela dess längd tillslagen, och liknar häri lancetterna, men retuschen är upptill sned som hos snedspetsen samt utförd från både över- och undersida, medan retuschen nedtill är svag, blott avtrubbande, och utförd från undersidan. Knappast mikroliter äro 5 st. såsom atypiska sådana räknade småflintor.

Eftersom *mikrosticklarna* (pseudo-mikrosticklarna) vanligen behandlas omedelbart efter mikroliterna, må detsamma ske här. Om den naturliga typindelning som Clark (1939, s. 87) infört,¹ tillämpas på de 123 mikrosticklarna i Tosskärrsfyndet fås följande:

1 a (som fig. 22: 46)	50	(51,5 %)
1 b	15	(15,5 %)
2 a	6	(6,2 %)
2 b	26	(26,8 %)
Felslagna (»mishits»).....	26 st.	

¹ Två huvudtyper: typ 1 av basändar (ändar med slagkägla), typ 2 av spåntoppar. Om basändarna tänkas lagda på undersidan och med basdelen uppåt, har typ 1 a »karven» på vänstersidan, medan typ 1 b har den på högra sidan. För toppändarna, lagda med toppen nedåt, har typ 2 a »karven» t. v., typ 2 b densamma t. h.

(Vid en jämförelse med det av Clark (1939) behandlade fyndet från Farnham, Sydengland, är den höga procentsiffran för toppmikrosticklarna i Tosskärr påfallande. Liksom i Farnham dominerar 1 a-typen.)

Mikrosticklarna äro genomgående små. Av 97 st. ha 20 en längd över 20 mm, den största är 40 mm (fig. 22: 45) — den näst längsta är 32 mm — medan 33 st. ha en längd som understiger 15 mm, den minsta är 10 mm. — En mikrostickel (av typ 2 b) har en liten fin retusch på toppkanten.

Att mikrosticklarna uppkommit vid pilspeststillverkningen är, såsom nämnt, höjt över tvivel.

Sticklarna äro 46 st., därav 11, efter vad jag förstår, ej fullt säkra. En av de osäkra är gjord av en kärna, de övriga äro alla spån- eller, i ett par fall, skärv-sticklar. Hos fyra förekommer retuscherad terminalkant (fig. 21: 5—6). Två sticklar visa stickel-användning på båda kanterna av samma ända (fig. 21: 12), 3 st. äro dubbelsticklar (fig. 21: 6). — Mittsticklar äro icke påträffade i fyndet.

Skraporna ha, som framgår av fyndtabellen, delats i spån-, skiv-, skärv- och kärnskrapor. Talrikast äro spånskraporna, 46 st. Konvex egg (fig. 21: 7—8) är starkt dominerande och finnes på 42 av dem, därav hos två dubbelskrapor (fig. 21: 9) medan rak egg uppträder hos en och konkav egg hos tre spånskrapor (fig. 21: 13). Den längsta är 81×20 mm (fig. 21: 7); 27 st. äro avbrutna men åtskilliga av dessa äro även i fragmentariskt tillstånd 4—5 cm långa. Skrapeggen är vanligen av normalt utseende, hos ett par är den dock påfallande tunn och uppkommen genom en flack tillslagning.

Såsom skivskrapor (fig. 21: 11) ha 9 ansetts. På tre stycken omfattar skrapeggen ungefär $\frac{3}{4}$ av omkretsen. Den minsta är 26×24 , den största 56×41 mm. — Skärvskraporna äro 14 st.

De flesta av kärnskraporna, 38 st., äro av mer tillfällig form. Den enda urskiljbara typen är kärnhjveln som finns i 8 exemplar av vilka fyra härröra från tvåpoliga kärnor och två från baktill platta, enpoliga (fig. 21: 16).

Av kärnorna, 96 st., äro 25 tvåpoliga och 13 enpoliga, medan de övriga ej tillåta närmare karakterisering. De enpoliga ha alla en tydlig, platt baksida. Hos de tvåpoliga kärnorna finnes platt baksida hos 11 av de 25.

Av kärnfragmenten (74 st.) är det endast kärnskrivorna, basav-

slagen, som fordra en redogörelse. 16 kärnskivor finnas. Liksom kärnorna visa de stark koncentration till det södra fyndområdet (varifrån 13 av skivorna härröra). Den minsta är 15×28 , den största 42×56 mm. Samtliga härröra otvivelaktigt från kärnor. Hos fyra av skivorna (funna i resp. f: 8, g: —4, h: —6 och l: —6) är emellertid inte undersidan en spaltyta, utan visar liksom lerbergssyxornas eggavslag flera avslagsytor. Ingen är emellertid tänkbar såsom ett eggavslag från en lerbergssyxa.

Bland *spån och skärvor med tillslagning* föreligga några som ha en liten konkav retusch, oftast kanske tillkommen för att tjäna som skrapegg (fig. 21: 14). Hos andra (såsom fig. 21: 15) bör kanske retuschen snarast uppfattas som den som utfördes innan mikrostickeln kunde skiljas från den blivande pilspetsen. Ensamstående är det i fig. 21: 17 återgivna redskapet. Tillslagningen på kanten har utförts från båda sidor, en »avtrubning» som kanske utvisar att spånet använts såsom kniv, en redskapstyp som eljest icke ingår i fyndet.

Spånen äro förhållandevis många. Flera stora och breda finnas bland dem, men de flesta föreligga i fragment. En del små spån förekomma också, men de synas ej kunna jämföras med s. k. mikrospån.

I det föregående har icke undantagits de redskap som icke med säkerhet äro av omdanad flinta, d. v. s. redskap av e- och f-flinta. En översikt över dessa är emellertid nödvändig eftersom bland dem föreligga ovedersägligt yngre artefakter.

Skärvor av sådan flinta (inalles 317 st.) saknas i flera av de grävda rutorna, fler än fyra uppträda blott i 18 rutor och endast i 3, nämligen i h: —5, h: —6 och m: —4, uppgå de till 20-talet. De tillhöra alltså avgjort boplatssområdets sydliga del.

Spridningen av de övriga artefakterna, nämligen redskap och liknande (20 st.), visar lika bestämt på södra delen som centrum. N om 3: bänken äro endast funna 7 av de nämnda 20, nämligen en spånskrapa från e: 4 (av något blåsvart färg och därför möjligen patinerad), 1 d:o från g: 5 (bränd och därför saknas möjligen patinerad; jfr Troels-Smith 1939), en skärvskrapa från d: 7 (av grå, mager flinta), en d:o från undre skiktet i g: 11 (av grå, mager flinta), ett kärnfragment från h: 4 (av grå, mager flinta), 1 d:o från g: 7 (av grå, rätt mörk flinta) samt ett spån m. tillsl. från d: 8 (av gråsvart flinta med något glättad yta).

Av fynden från södra delen av boplatsen är det endast ett par som behöva nämnas, nämligen två små skärvor av slipad tunnackig flintyxa (av ljust grå flinta och sannolikt från samma yxa), två små asymmetriska pilspetsar (av svartgrå flinta; från h: —3 och h: —5), två skärvskrapor av gråbrun hyalin flinta (från p: —2 och b: —4) samt en »kärnyxliknande» knacksten (från d: —2; av mager, ljust brungrå flinta, som eljest icke synes vara företrädd i fyndet).

Knackstenen är yxliknande blott såtillvida att den har tvåsid. tillslagna kanter. Nacken är klumpig och ligger bra i handen, medan motsatta, tunnare ändan har knackningsärr. Att den lika lite som de slipade flintskärvorna hör hemma i boplatssfyndet, är uppenbart.¹

De bägge pilspetsarna² likna däremot så fullkomligt övriga pilspetsar i fyndet att det synes nästan otroligt att de icke skulle vara samtidiga med dessa. På grund härav finner jag det därför vara möjligt att flertalet av de till synes ej patinerade flintskärvorna och redskapen jämväl kunna tillhöra fyndet.³ Blott de ytterst sällsynta av hyalin flinta (f: flinta) böra till synes utmönstras. Ej osannolikt tillhöra dessa samma tid som de i det föregående nämnda från härden(?) nedanför boplatsen.

Mer än en bosättning på platsen har det i alla händelser icke varit. Skärvorna av den slipade flintyxan tyder, på grund av frånvaron av keramik, snarast på ett tillfälligt besök på platsen avlagt i flintinsamlingssyfte.

Karakteristik och datering.

Fyndet från boplatsen A är det största hittills kända från den kultur vi vant oss kalla Hensbacka-kulturen. Anledningen därtill är redan inledningsvis nämnd, det är den enda boplatstillhörande denna kultur som blivit undersökt.

En svaghet vidlåder fyndet: att detsamma trots närmast fullständig utgrävning av boplatsen är så fattigt på yxor, blott 6 st. funna. Dessa äro emellertid samtliga skivyxor och skivyxor utförda i primitiv teknik, icke någon är flathuggen. Efter den uppställda yxtypologin tillhör fyndet därför första yxskedet.

¹ Den har egentligen rätt stora likheter, i fråga om form och tillslagning med den i härden(?) nedanför boplatsen funna lilla flintspetsen (fig. 9).

² Den ena är av 1 h-typ, den andra av 3 h-typ.

³ Det bör kanske påpekas att endast föremål av omdanad flinta äro avbildade.

Boplatsfyndet domineras av pilspetsarna med tånge. Pilbågen har tydligen varit ett viktigt jaktvapen, kanske det främsta. Pilspetsarna ha tillverkats i fulländad mikrolitteknik, därom vittna mikrosticklarna, icke minst deras ytterst ringa storlek. Sticklarnas förhållandevis stora antal visar att boplatsfolket haft stor tillverkning av redskap av ben eller horn. I fråga om skraporna äro spånskrapor med konvex egg och kärnskrapor, ej sällan i form av kärnhylvar, de dominerande typerna. Det enkla spånet, ofta i stort brett format, har spelat en betydande roll.

Utanför Skandinaviska halvön är det endast en mesolitisk kultur som visar ett med Tosskärnsfyndet påfallande likartat redskapsbestånd, nämligen Ahrensburgkulturen, som fått sitt namn efter en fyndplats i närheten av Hamburg. Den viktigaste olikheten är att Ahrensburgkulturen saknar flintyxor. Eljest består praktiskt taget identitet i materialet: asymmetriska pilspetsar, likartade mikrolittyper, mikrostickelteknik, sticklar, spånskrapor, kärnhylvar och stora spån (Rust 1943). Vilken av dem, Ahrensburg eller Tosskärr, som är den äldre, står även klart: flintyxan saknas i Ahrensburg, mikrolitiken är grövre i Ahrensburg och dess pilspetsar äro typologiskt äldre.

Ahrensburgsskedet på den undersökta boplatsen vid Stellmoor, invid Hamburg, som visade att folket varit i främsta rummet renjägare, faller pollenanalytiskt under köldframstötten efter Alleröd-värmetiden och kan enligt Rust (1943, sid. 38) dateras till c:a 8500—8100 f. Kr.

Inledningsvis nämndes att den stora, 1912 funna pilspetsen från Tosskärr av Munthe daterades till c:a 8750 f. Kr., därest den var funnen på en kustboplats. Denna datering kan sedan Tosskärnsinventariet blivit känt arkeologiskt icke bringas i överensstämmelse med dateringen för Ahrensburgkulturen. Munthes datering grundar sig bl. a. på att Tapesstranden vid sydspetsen av Tjörn ligger c:a 27 m ö. h. Thomasson har framhävt att detta värde är för lågt och bör höjas till c:a 30 m. Enligt Sandegren (1943) har vid 30-metersisobasen rått ett mycket långvarigt stillestånd hos havsytan. Denna nivå nåddes enligt hans uppfattning redan 7000 f. Kr. Boplatsen vid Tosskärr har emellertid varit bunden till ett c:a 18 m högre strandläge än det som rådde 7000 f. Kr. För Göteborgstrakten räknar Sandegren (1931, fig. 36) med att landhöjningen under de närmast före 7000 f. Kr. liggande årtusendena utgjort c:a 1 m per århundrade. Denna beräknings-

grund tillämpad vid Tosskärr skulle innebära att bopplatsen kunde dateras till c:a 8800 f. Kr. Antaga vi att landhöjningen varit dubbelt så stark, 2 m per århundrade, skulle Tosskärr tillhöra tiden c:a 7900 f. Kr., en datering som i varje fall arkeologiskt, d. v. s. med tanke på den som givits för Ahrensburgkulturen, låter höra sig. Att landhöjningen kanske varit starkare än så, och Tosskärr därmed yngre, synes emellertid möjligt, men till denna fråga få vi anledning återkomma (s. 126).

Skälebacken

Vad som här sagts rörande bopplatsen A:s tidsställning äger i lika mån tillämpning på de övriga, egentligen blott konstaterade bopplatserna B—D vid Tosskärr. Nivån för dessa är i stort densamma som för A.

Den nedom Tosskärrsdalen belägna bopplatsen vid Skälebacken, E på kartan i fig. 6, är i detta sammanhang av stort intresse.

Bopplatsen utgöres av övre hälften av en liten åker i sydväst-läge. Den framförvarande terrängen är flack liksom vid Tosskärrsbopplatserna. Lägsta nivån för fynd är c:a 34 m ö. h. enligt tubavvägning från fix 25,45 vid Bäcke Vik. Min plan att företaga en undersökning på denna avsevärt lägre än Tosskärr liggande bopplats kunde på grund av växande gröda tyvärr ej komma till utförande, vilket är så mycket mer att beklaga som de insamlade fynden icke äro många nog för en säker arkeologisk bedömning. Fynden som äro av vit, omdanad flinta, äro följande:

3 skivyxor (en flathuggen med avslagen egg, använd som stickel; en kanthuggen, bilformig; en skev), 2 snedspetsar, fragm., stora, 1 mikrostickel(?), 1 spånstickel(?) med terminalretusch, 1 kniv, atypisk, 2 spånskrapor, 4 skärvskrapor, 15 kärnor, inga karakteristiska, samt ett 60-tal spån. (Svallade artefakter finnas; de härröra huvudsakligen från nedre hälften av bopplatsåkern.)

Yxspektrum för detta fynd placerar bopplatsen i det på typologiska grunder förmodade andra yxskedet, den flathuggna skivyxans stadium, men tre yxor är som sagt för litet för en säker bedömning och även för litet för att fyndet skulle kunna godtagas som bevis för yxtypologins riktighet.